

Krkavcovití a smrt

Souhrnně nazývám ptáky, kterými se zde budu zabývat krkavcovitými, neboť havran, krkavec a vrána se ve folklóru mísí („*Co je černé, sluje u lidu vranou, co je šedivé, sluje šedivkou.*“)¹ do dnešní doby se nám tyto ptáci pletou. Vinu za to mj. nese také Edgar Allan Poe, respektive překladatelé, protože The Raven ve skutečnosti je právě Krkavec. Symbolem smrti o „něco víc“ než havran. Je těžké tak ujasnit, zda se ve folklóru a mýtu mluví o krkavci nebo o havranovi (ti se pletou nejvíce) – můžeme se tak setkat s rčením „*Jdi za havranem, najdeš vlka*“, stejně jako s „*Jdi za krkavcem, najdeš vlka.*“

Nižší rozšíření povědomí o těchto tvorech v lidových pověrách bylo dle mého názoru výsledkem jejich úplného vyhubení před 2. pol. 18. stol. – a až ve 2. pol. 20. století začalo docházet k jejich návratu do volné přírody.

Slovníkové definice:

Havran – kovově lesklý černý pták příb. vráně, *Corvus frugilegus* (odborný název),

- *vlasý jako havran, havraní péro, kůň jako havran*
- *Havran* (suhvězdi)

Vrána – větší šedočerný n. černý pták se silným zobákem, *Corvus corone* (vrána obecná)

- *bílá vrána* – výjimka, zvláštnost
- *stará vrána* (nadávka)

Krkavec – velký, černý pták s mohutným zobákem (příb. vráně), živící se mršinami, *Corvus corax*

- *chamtivec, lakomec, nelítostný, necitelný člověk*
- *krkavčí matka, otec*

Patří sem i kavky, sojky a straky, ale tito ptáci nejsou mou oblastí zájmu.

ETYMOLOGIE:

- staročeská podoba jména „vran“, původně zřejmě *kavo-vornъ* (kavra x vrána)
- havran: *gawron, gavornъ* je znělou variantou *kavornъ*
- staročeské *koba, kobčžna* (krkavec, havran) se možná do češtiny dostalo z německého *kobbe, koppe*, kde se objevuje i *Kob*. Slovo *kubík* (krkavec) použil Daniel Adam z Veleslavína a má stejnou etymologii jako lašské *kuba* (kavka) a staročeské *koba*
- souvislost lze též hledat v slovanském *kobъ* (osud), z čehož vychází rumunské *cóbe, coábe* (pták věštící neštěstí)
- krkavec ale vychází ze zvuku *krá, krákorat*

VÝCHODISKA:

Antické východiště:

Krkavec (havran) zde vystupuje často v úloze indiskrétního pomlouvače – to je důvodem, proč nezůstal společníkem Athény. Trestem od Apollóna (kterému je společníkem) mu za pomluvy zčernalo původně bílé peří. Byl mu špehem, podobně jako Ódinovi dvojice havranů. Na jeho udání Apollón v afektu zabil svou milenkou Korónis.² Jiné verze

Havran „... vypráví pánovi svému,
Korónidu že viděl, jak ležela s Ischyem mladým.
Vavřín spadl mu z čela, když Apollón slyšel tu zradu,
zachmuřil tvář a zbledl a varyto leknutím pustil.
A jak jím lomcoval hněv a zlostí celý se třásl,
uchopil obvyklou zbraň, hned napjal na obou koncích
zahnutý luk – a hrud', již na svou tolikrát tiskl,
prostřelil ostrým šípem, jenž náhle a nečekán vrazdil.
(Proměny, Ovidius)

¹ B. Moravec: HÁJ – Ústřední časopis pro lesníky, myslivce, lovce a přátele přírody, r. 1921 a 1922. Zvířata v lidovém podání a pověrách: <http://www.myslivoost.wz.cz/1.vrana.html>

² P. Ovidius Naso: Metamorphoses. Brookes More. Boston. Cornhill Publishing Co. 1922
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0028%3Abook%3D2>

uvádí, že u ní nechal bílou vránu, která při zjištění nevěry letěla do Delf, ale než to stihla, Appólón nevěru vytyčil a vránu prokrel, protože Ischylovi (milenci) nevyklovala oči.³ A Korónis byla Athénou proměněna ve vránu, když ji chtěl znásilnit Poseidón.

Severská mytologie: krkavci jako rádci

Hugin a Munin (Myšlenka a Paměť) byli dva krkavci Ódina, kteří mu nosili novinky ze světa. Jsou diskuze, zda Munin není spíše odvozen od slova *munr* (touha) spíše než *minni* (paměť). Hugin je pak brán jako ztělesnění touhy, vůle, nadšení a Munin plánů, ambicí, přání a naděje. „Hugin“ je v kontextu k myslí objektivnější, rozumná část, je zbytečný bez „Munina“ (Česká pohanská společnost, Štěpán Krča)⁴

Biblické východisko:

V návaznosti na babylónské pojetí: „*Když potopa opadávala, vypustil Uta-napištim holubici, ale ta se vrátila, poněvadž nikde nenalezla suché místo. Potom vypustil vlaštovku, i ta však přiletěla nazpět. Konečně vyslal ven havrana, a ten se již nevrátil. V podání se praví: "Otevřel jsem tedy dveře, nechal vystoupit všechny obyvatele lodi a přinesl ihned bohu oběť diků, zapáliv cedrové dřevo v oběť."*⁵

V Genesis Noe vypouští nejprve na první průzkum havrana a až poté holubici:⁶ → Havran se údajně nevrátil, ale poletoval sem a tam a sháněl si potravu → na základě tohoto je havran církevní symbolikou vnímán jako odpadlík a nepolepšitelný hříšník, který dal přednost světským marnostem (potravě) před „Bohem“.⁷

Oba ptáci byli věštebnými tvory, ale s havranem se pojily negativní konotace. Havran být ovšem (i) pozitivním symbolem, viz prorok Eliáš, jehož v sebevražedné krizi živil: „*havrani mu přinášeli chléb a maso ráno a chléb i maso večer a z potoka pil*“.

*Hugin a Munin
každý den musí
oblétnout obzor.
Strach mám o Hugina,
zda stačí se vrátit,
však Munin mi více v mysli
leží. (Píseň o Grímnim)*

Nejprve vypustil havrana (krkavce):
*ten vylétával a vracel se,
dokud se vody na zemi nevysušily.*

*Pak vypustil holubici, kterou měl u sebe,
aby viděl, zda vody z povrchu země ustoupily.
Holubice však nenalezla místočka,
kde by její noha mohla spočinout.*

*holubice k němu v době večerní přilétla,
a hle, měla v zobáčku čerstvý olivový lístek,
tak Noe poznal, že vody ze země ustoupily.*

³ Graves, R. Řecké mýty. Praha: KMa, 2004. s. 174-175. in: MORKUSOVÁ, A: *Mytologická zvířata tří sfér – nebes, země a vodstev* [online]. Plzeň, 2011. Dostupné na: https://dspace5.zcu.cz/disertace_Morkusova. Dizertační práce, Západočeská univerzita, FF.

⁴ <https://kolovrat.pohanskaspolecnost.cz/hugin-a-munin-tvoje-mysl/>

⁵ ¹ *Epos o Gilgamešovi*, přel. L. Matouš, MF, Praha 1971, tabulka XI, ř. 145 nn.

⁶ ² ČEP, Genesis 8, 6 nn.

⁷ <https://cesketradice.cz/symbol-smuly-havran/>

Eduard Štorch: „Osada Havranů“, 1930

Havran letí nad hory,
jen slunce je výš.

Krá-krá!
Havran letí za lesy,
jen větry jdou dál.

Krá-krá!
Havran se nebojí,
má silný dráp.

Havran se nebojí,
umí se rvát -
Havran! Havran! Havran!
Krá-krá!

Havran může být i **vykonavatelem** Božího trestu: „*Oko, které se vysmívá otci a pohrdá poslušností matky, vykloupe havrani od potoka, nebo je sezobou supí mláďata.*“ (Příslaví 30,17). **Oproti tomu Izajáš o krkavcích:** „*Obsadí ji sova a sýček, výr a krkavec v ní budou bydlet. Bude nad ní natažena měřící šňůra pustoty a spuštěna olovnice prázdnoty.*“ (Iz, 34,11) Sem můžeme vysledovat vnímání těchto zvířat jako symboly smrti.

Východisko kmenů Severní Ameriky: totemové zvíře – připisují mu stvořitelství, temné stránky duše, stejně jako může být i pozitivní, když se člověk se svou „temnotou“ vypořádá. (Biedermann, 1992, s. 87-88)⁸ Byl to spíše tvor s duší a symbol harmonie a rovnováhy v přírodě.⁹

Anglie a havrani: havrani jsou v Anglii ceněni. Tato legenda pochází z mýtu o Branovi, králi Anglie, jež byl zraněn v boji s Irskem a nechal si useknout hlavu. Následně jeho hlava během hostiny trvajících sedm let vylíčila budoucí události – teprve poté byla zakopána na Bílém kopci v Londýně směrem k Francii. Jeho jméno znamená *krkavec* a na místě zakopání hlavy stojí dnes londýnský Tower, ve kterém jsou krkavci stále chováni¹⁰.

Podle legendy hrozí britské monarchii pád, jestliže krkavci na Toweru zemřou. Během 2. světové války zde přežil jediný krkavec, král George VI. proto nařídil stálý počet 6 krkavců (rozhodnutí krále Karla II. Již ze 17. stol.).

Slované: havrani jako špatné znamení zvěstující nezdár a smrt. Vráně

též byla připisována magická moc.

Pojetí duše: krkavec/havran a holubice v kontrastu (návaznost na Babylón a Bibli).

Navrátilová (2004, s. 147-148) píše o lidovém přesvědčení o transformaci lidské duše do zvířecí podoby. Je to archaická vrstva lidového myšlení, se kterou se můžeme setkat po celém světě. Píše též o tom, že duše na sebe bere mj. i podobu ptáka. Duše dobrého či nevinně zabitého člověka se převtělovala do holubice, duše zlého se pak objevovala jako havran, krkavec nebo vrána.

Reinterpretace motivů na situace českého člověka, českého národa (Hrubín, Reynek, Holan)¹¹

*Práchnivé archy poustevníci,
těl krkavce už pustili
A holubici také pustí.
Z olivy snítka přinese?
V potop bahně může růst?
kdy žhavá haluz ujme se. (B. Reynek)*

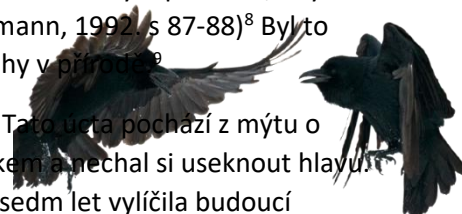
*Vždy holubice patří k havranu,
on chmurně věští, ona věštbu ruší.
Jsem v Čechách a v Čechách zůstanu,
tu zemi slavít celou dušič! (Hrubín)*

⁸ BIEDERMANN, Hans. *Lexikon symbolov*. Překlad Peter Dobrovodsky a Silvia Varsikova, Bratislava: Obzor, 1992. in: RAČOVSKÁ, J. *Jazykový obraz rodiny v češtině a bulharštině [online]*. Brno, 2007. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/u5b9a/diplomova_prace.pdf. Diplomová práce, Masarykova univerzita, FF.

⁹ Viz 6: Česká tradice

¹⁰ MORKUSOVÁ, A: *Mytologická zvířata tří sfér – nebes, země a vodstev* [online]. Plzeň, 2011.s. 79

¹¹ Nytrová, Olga: Chůďové kořeny. Dostupné na: http://www.v-art.cz/chudove_koreny/r02c01/intermezzo/nytrova/havran_holubice.htm

Stepní vlk – Hermann Hesse

Jsem stepní vlk, tmou klušu a pátrám,
pod sněhem leží svět,
nad břízou zakroužil havran,
však srnky či zajíce nevidět.
Jsem celý pryč do srnky,
mocht ji tak vysлідit. (...)

(v: **Souborné dílo I – Hermann Hesse, Stupně, Z knihy "Krise";**
přeložil **Vladimír Tomeš**)

- atributy bílá-černá, život-smrt, naděje-zmar

Krkavcovití a vlk: „*Jdi za havranem/krkavcem a najdeš vlka.*“ je indiánská moudrost. Též: „*krkavci jsou vlky nebes*“. Krkavci/havrani jsou často nazýváni průvodci vlků, Je to oboustranná spolupráce: ptáci se přiživují na vlčí kořisti a vlci využívají ptačí perspektivy a varování před nebezpečím zakrákáním. Jsou známa i biologická pozorování „mezidruhových hrátek“ (viz kniha Davida Mecha: *Vlk, Farlwey Mowat: Nedělejte poplach* aj.).

Krkavcovití jako symbol zimy: kontrast bílý sníh x hejna černých krkavců/havranů/vran – spojitost s chladem smrti.

„Objeví-li se na podzim množství vran v hejnu, bude tuhá zima.“, „Zůstávají-li na jaře vrány dlouho v hejnu, nenastane jaro tak brzy.“, „Je-li mnoho vran, bude v zimě hojnost sněhu.“

Vánoce (Ivan Blatný)

Kůň vydechl tiše bílý keř,
ryzí křemen, mléčný, žilkovaný,
skřípot vrat se dlouho nesl čistým
vzduchem,
v lesích spala zvěř.

Havran kroužil, v černi křídel svých
hory, moře, města potopená.
Stmívalo se, mizel nenávratně,
bylo slyšet jenom křupat sních.

Jaroslav Seifert

Šel malíř chudě do světa: Podzim

V sychravém větru už tu všechno zebe,
suchého listí plný kout.
Vlaštovko, řekni, pod které zas nebe
přichystala ses odlétnout ?
Tatínek za vsí pouští dětem draka,
drak zmítaje se stoupá výš.
Buď sbohem, léto! Havran blízko kráká
a vrána kráčí ještě blíž.

Krkavec/havran jako symbol války, pustoty a popravěště:

„Vážení pánové, dříve než si krkavci a
vrány naplní vole rozpojenými údy a těly
tohoto vojska, vyslechněte kratičkou
úvahu bláznovu.“ (Markéta Lazarová,
Vančura)

„Havraní křik. To jsou holé brázdy, holé obzory, holé osudy, holá smrt na
židovském hřbitově i holá existence zde na této zemi. A přece se zadrhne, ten
křik, spatří-li havran potravu.“

(v: Uvnitř – Vně – Adriana Šimotová, Fragmenty 1977-1978, červenec 1977)

„Havrane, ptáku bitevních polí
po kterých pevněji se přimknem k bytí
naprostou černí jen nutíš snít,
že ještě skvěleji se třpytí“ (Hrubín, Havran a holubice)

Krkavec/havran jako poslové smrti či neštěstí:

„Pokud manželé uvidí havrana, budou nešťastní, nebo
jeden z nich zemře.“

„Sedá-li vrána na střechu, někdo v tom domě se oběsí.“

„Když krkavci a havrani nad některým místem vírují, říká
se, že se někdo v tom domě oběsí, potom povstane vít,
aby čert, jenž krkavce ty vyslal, mohl s duší oběšencovou
odletět.“¹² „Srdce krkavčí na krku nošené brání

snu.“(předpokládám, že zlému)¹³ „Zastihnou-li krkavci někoho při vraždě,
pronásledují ho stále. Když pak umře, vyklovají mu oči a srdce rozsápu.“¹⁴

Bílý obraz (Jiří Orten)

Byl štědrý prosinec. Na zasněžené pláni
s paletou v ruce kdosi stál.

Sněžilo, sněžilo do jeho malování.

On nevěděl, on maloval

tu nahou zimu, její pevné kosti,
údolí klína, hlubší, nežli chtěl,
a výšku ňader v strmé závratnosti.
Sněžilo na model.

Tu havran zakroužil, ach Bože, co ten chce tu
a odkud přilétá?

Byl štědrý prosinec. Sněžilo na paletu
a prázdná byla paleta.

Havran (Bulat Okudžava)

Když je havran vysoko,
válka není daleko,
když ho kroužit necháme,
když ho kroužit necháme,
tak na válku čekáme.

Aby válka nebyla,
třeba zabít havrana
a když ho chceš zabítet,
a když ho chceš zabítet,
musíš pušku nabítet.

A jak začnem nabítet,
kdekdo chce si zastrílet
a když člověk vystřelil,
a když člověk vystřelil,
kulka už si najde cíl.

Nelituje nikoho,
ráda trefí kdekoho,
klidně svého, cizího,
prvního, posledního,
nelituje ničeho.

Tak a víc už není nic,
nezůstal tu nikdo víc,
nikdo tady nezůstal,
jen ten havran krouží dál,
není kdo by střelil naň.

Luděk Marks: Noc a den

Den spadl střemhlav do další
noci v níž sténá Praha

a havran z parku odnáší dalšího sebevraha

Do deště ženou vetřelce
hospody herny kina
Kdo přes den metal kozelce
žebřavě ruce spíná
Cítím a tuším kdo v té tmě
co nejbliž světlu vede mě
i když mám vůle málo
Doufám že zítra přijde již
do mého srdce bodne kříž
aby ho milovalo

¹² HUPTYCH, Miroslav: Černá slepice aneb Kterak se líhne bazaliček, jenž štěstí do domu přináší: Lidové pověrečné texty, čáry, zařikávací a magické úkony. Praha: Československý spisovatel, 1991. Dostupné na: <http://www.huptych.cz/literarni-cinnost1/editorska-cinnost/cerna-slepice-aneb-kterak-se-lihne-bazalicek-jenz-stesti-do-domu-prinasi>

¹³ Tamtéž

¹⁴ tamtéž

Jaromír Nohavica
PETĚRBUK

Když se snáší noc na střechy
Petěrburgu
padá na mě žal
zatoulaný pes nevzal si ani kůrku
chleba kterou jsem mu dal
Lásku moji kníže Igor si bere
nad sklenkou vodky hraju si s
revolverem
havran usedá na střechy
Petěrburgu
čert aby to spral
Nad obzorem letí ptáci slepí
v záři červánků
moje duše širošírá stepi
máš na kahánku
Mému žalu na světě není rovno
vy jste tím vinna Naděždo
Ivanovno
vy jste tím vinna až mě zítra
najdou
s dírou ve spánku

Jaromír Nohavica
Gaudeamus igitur

V čele šly panny
celé bosé byly
a nesly Moranu
za nimi chlapani
kvítka pod košilí
klobouky na stranu
Ve stájích ržáli valaši
a havran křičel k úsvitu
za stodoličkou za naši
gaudeamus igitur

Konstantin Biebl, Pohřební

Moji milou pohřbívali,
já jsem o tom nevěděl,
teprv když ji pochovali,
havran s psaním přiletěl.
Ve Velimi před Kolínem
odpočívá na hřbitůvku.
Já ji vidím mezi vínem
v Dalmácii na ostrůvku.
Není možná, aby spala
někde v zemi v chladném hrobě.
Modré hrozny obírala:
zrnko mně - a zrnko sobě!

Krkavec jako nositel štěstí:¹⁵

- **ve hře:** „Abys v kostky vyhrál, zastřel krkavce a uřež mu pravou nohu v novou neděli a nos ji při sobě; když budeš v kostky hrát, škvrcni pod stůl tou nohou k sobě; ihned jak hodíš kostkami, trefíš“.
- **ve střelbě:** „Chceš-li vždycky jistou ránu míti, vezmi srdce ze tří krkavců a tří krtic, spal je na prach a přimíchej tento do prachu střelného a do broků – po čem střelíš, ničeho se nemineš.“
- „Aby tě fořst neviděl, vezmi z krkavce oči, zašij do pytlíčku a jej nos na hrdle, neb žádný fořt tě neuhlídá, by hned mimo tebe šel.“
- **v myslivosti, v bitvě, koupi aneb prodeji:** „Když najdeš vejce krkavčí, vezmi je, vdělej je do hnoje horkého a nech je tam čtyři neděle. Potom je vezmi a bude z něho kámen pěkně barvený; vdělej ho do brabeniho kopce, nech ho čtyři neděle, potom vem ten kámen a nos při sobě anebo ho dej udělat do prstenu. Má zajisté tu moc, kdyby ho měl kdo při sobě v kupu nebo v prodeji, ten všecko obdrží, pod rukou (levně) mu všecko bude a přijde.“

Vrána jako

- **znak stejného:** „Vrána k vráně sedá, rovný rovného si hledá.“ – lidé s podobnými vlastnostmi se přitahují; **nositel dětí:** „Táhne-li hejno vran s krákotem, volají děti: K nám, k nám!“ – Pověra, že vrána nosí děti, stejně jako čáp
- **znak neúrody:** „Když hospodyně sejí mák, nepromluví ani slova, obávající se, by setbu vrány a jiní ptáci nevyzobali. Spatří-li vrány, které kolem na stromech číhají, že hospodyně mluví, vyžerou mák v makovicích“¹⁶
- **léčba bradavic:** „Bradavice se mohou vypichovat vraním brkem, které bylo nalezeno v poli v době, kdy zvoní hrany. Kdo má bradavice, ať se obrátí k slunce východu a brkem třikrát bodne do každé bradavice: „Hrany zvoní, nevím komu, bradavice, jděte dolů! Ale brko nesmí být drženo v holé ruce a po zařikání se musí odnést na místo, kde bylo nalezeno.“¹⁷

Pohádky: havran bývá tajemným poslem, či průvodcem čaroděje, v něj bývají zaklety neposlušné děti, stejně jako vrána průvodcem čarodějnice – i proto se vraním brkem stírají bradavice.

¹⁵ HUPTYCH, Miroslav: *Černá slepice aneb Kterak se líhne bazaliček, jenž štěstí do domu přináší*: Lidové pověrečné texty, čáry, zařikávací a magické úkony. Praha: Československý spisovatel, 1991. Dostupné na: <http://www.huptych.cz/literarni-cinnost1/editorska-cinnost/cerna-slepice-aneb-kterak-se-lihne-bazalicek-jenz-stesti-do-domu-prinasi> tamtéž

¹⁶ tamtéž

¹⁷ tamtéž